

УДК 37.01:316.4+321.7+94(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-44>

Микола-Олег ЄРШОВ,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

доктор філософії,
докторант

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
член

ГО «Інститут соціогуманітарної політики»
(Житомир, Україна) my.yershov@gmail.com

СОЦІОГУМАНІТАРНА ОСВІТА: ТРАНСЛЯЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО ОБ'ЄКТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, СИМВОЛІВ, ІНСТИТУЦІЙ

Стаття окреслює проблеми забезпечення Україною трансляції в суспільство соціогуманітарного знання, що є важливим індикатором міцності демократії. Висвітлено основні параметри стійкості демократичного суспільства, що формуються під впливом соціогуманітарної освіти: розуміння і прийняття демократичних цінностей, стійкість демократичних інституцій, усвідомлення екзистенційної важливості демократичних символів. Показано, що забезпечення державою системної трансляції суспільству об'єктивних значень цих параметрів позитивно впливає на політичну культуру громадян, їхню активність, соціальну відповідальність, здатність до критичного мислення, уміння підтримувати конструктивний діалог на міжособистісному, національному і геополітичному рівнях. На прикладі історії формування мовної компетентності громадян України (де мова представлена як важливий демократичний символ) доведено, що маргіналізація соціогуманітарного знання має геополітичні наслідки. Визначено критерії трансляції об'єктивних значень демократичних феноменів (ідеологія, зміст освіти, інституційна автономія, канали трансляції знань, роль особистості), що можуть використовуватися для ідентифікації вектору підготовки громадян до життя в певній системі соціально-політичних координат. Виявлено відмінності у трансляції соціогуманітарного знання в демократичних країнах і авторитарних/тоталітарних режимах. Обґрунтовано, що характер трансляції соціогуманітарного знання є індикатором обраного політичними елітами ідеологічного орієнтування розвитку держави, тобто ступінь відкритості і об'єктивності такої трансляції безпосередньо впливають на здатність суспільства до демократичного розвитку. Визначено роль національних еліт у забезпеченні системності, наступності і доступності соціогуманітарної освіти. Показано, що соціогуманітарна освіта має не лише культурне чи академічне значення локального масштабу, але є також стратегічним інструментом захисту й утвердження демократії в усьому світі.

Key words: соціогуманітарна освіта, соціогуманітарне знання, демократія, демократичні цінності, демократичні інституції, демократичні символи, авторитаризм, тоталітаризм, геополітика.

Mykola-Oleg YERSHOV,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

Doctor of Philosophy,
Doctoral Student

Ivan Ziazun Institute of Pedagogical Education and Adult Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Member

NGO "Institute of Socio-Humanitarian Policy"
(Zhytomyr, Ukraine) my.yershov@gmail.com

SOCIO-HUMANITARIAN EDUCATION: TRANSMITTING OBJECTIVE MEANINGS OF DEMOCRATIC VALUES, SYMBOLS, AND INSTITUTIONS INTO SOCIETY

This article explores Ukraine's challenges in ensuring the transmission of socio-humanitarian knowledge into society – a critical indicator of democratic resilience. It highlights key parameters that shape the sustainability of a democratic society under the influence of socio-humanitarian education: understanding and acceptance of democratic values, the stability of democratic institutions, and the existential significance of democratic symbols. The study demonstrates that a state-led systemic transmission of the objective meanings of these parameters positively affects citizens' political culture, civic engagement, social responsibility, critical thinking, and ability to maintain constructive dialogue at interpersonal, national, and geopolitical levels.

Using the case of language competence development among Ukrainian citizens –where language is presented as a vital democratic symbol – the article argues that marginalizing socio-humanitarian knowledge has geopolitical consequences. It identifies criteria for transmitting objective meanings of democratic phenomena (ideology, educational content, institutional autonomy, knowledge dissemination channels, and the role of the individual), which can be used to determine the direction of civic preparation within specific socio-political coordinates.

The article reveals differences in the transmission of socio-humanitarian knowledge between democratic societies and authoritarian/totalitarian regimes. It substantiates that the nature of such transmission serves as an indicator of the ideological orientation chosen by political elites, with the degree of openness and objectivity directly influencing a society's capacity for democratic development. The role of national elites in ensuring the systemic, continuous, and accessible provision of socio-humanitarian education is emphasized. Ultimately, socio-humanitarian education is shown to be not only of cultural or academic significance at the local level but also a strategic instrument for defending and advancing democracy globally.

Key words: socio-humanitarian education, socio-humanitarian knowledge, democracy, democratic values, democratic institutions, democratic symbols, authoritarianism, totalitarianism, geopolitics.

Постановка проблеми. Екзистенційна боротьба України за суверенітет і незалежність стала кульмінацією протистояння демократичних та авторитарно-диктаторських цивілізаційних світів. Вона також показала, що соціогуманітарна освіта має не лише культурне чи академічне значення локального масштабу, але є також стратегічним інструментом захисту й утвердження демократії в усьому світі. У цьому контексті виникає об'єктивна необхідність глибшого осмислення ролі соціогуманітарної освіти в забезпеченні стійкості українського суспільства, життєздатності української держави, ефективності демократичних механізмів її функціонування (участь громадян у прийнятті рішень, формування правосвідомості, побудова суспільного діалогу, волонтерство) та посилення геополітичної солідарності демократичних держав світу.

Феномен «соціогуманітарна освіта» розглядається як міждисциплінарний. Публікація має теоретичний характер. В її основі – гіпотеза про те, що стійкість демократії в державі безпосередньо залежить від якості соціогуманітарної освіти її громадян. Тобто, політична культура, громадянська активність, соціальна відповідальність, здатність до критичного мислення, усвідомлення цінностей гідності, свободи й рівності – є результатом забезпечення державою якісної трансляції в суспільство *об'єктивних значень* (неупереджених, незалежних характеристик) важливих демократичних феноменів: *цінностей* (свобода, гідність, рівність, верховенство права), *символів* (мова, держава, громада, вибори), *інституцій* (освітні й наукові установи, ЗМІ, політичні, громадянські і професійні об'єднання). Наявність та ефективність механізмів їх трансляції в суспільство забезпечує готовність громадян розуміти сутність демократії й соціальної відповідальності, критично мислити і протистояти маніпуляціям, поважати інші позиції і підтримувати конструктивний діалог на міжособистісному, національному і геополітичному рівнях.

Проведено теоретичний аналіз феноменів, що демонструють вплив соціогуманітарної освіти на міцність демократії (трансляція в суспільство об'єктивних значень демократичних цінностей; вивчення геополітичного і мілітарного контекстів трансляції феномена «мова» як символу державності; визначення ролі наукових та освітніх інституцій у зміцненні стійкості демократії). На основі проведеного аналізу визначено основні критерії й показники трансляції соціогуманітарного знання у демократичних і авторитарних/тоталітарних державах. Застосовано метод їх порівняння для визначення ролі соціогуманітарної освіти у процесі підготовки державою громадян до життя у певній системі соціально-політичних координат.

Аналіз досліджень. Теоретичною основою дослідження вважаємо ідеї Д. Д'юї, висловлені у праці «Democracy and Education» (1916), де освіта представлена як соціальний механізм передачі досвіду, школа – як мікромодель демократичного суспільства, а демократія – як спосіб життя, який забезпечує захист ідентичності. У процесі доведення сформульованої гіпотези бралися до уваги ідеї щодо важливості соціогуманітарної освіти, сформульовані в наукових дослідженнях сучасних дослідників: Л. Єршової, В. Кременя, Ю. Мелкова, Л. Петренка, Г. Філіпчука та ін. Особливий акцент зроблено на вивчення дисертацій: з проблем впливу соціогуманітарної освіти на демократизацію українського суспільства (Н. Рожанська, 2012), розвитку гуманітарної освіти (Н. Ярмоленко, 2022; О. Денічева, 2015; Н. Науменко, 2014; Н. Левицька, 2013; У. Демченко, 2010); викладання дисциплін гуманітарного циклу у закладах освіти різних рівнів (Д. Мудрик, 2024; Митцева, 2021; А.Тіщенко, 2021; Г. Кашина, 2020; І. Оніщук, 2019; О. Западинська, 2016; О. Ковальчук, 2016 та ін.). На основі аналізу наукових праць із різних галузей наук виявлено існування проблеми маргіналізації гуманітарної освіти, що негативно впливає на якість громадянської компетентності. Американська філософія М. Нуссбаум зазна-

чала, що це породжує «корисних виробників прибутку з обмеженою увагою та слабкими навичками критичного мислення» (Not for Profit, 2010). На її думку, таке перетворення активних громадян на пасивних споживачів ставить під загрозу саму демократію. Український історик І. Возний (2024: 543) вважав, що прогрес державотворення в Україні можливий лише завдяки розвитку соціально-гуманітарного складника освіти й науки, оскільки саме він здатен дати суспільству професіоналів, «які мають не тільки спеціальні знання, а й високий рівень відповідальності перед державою і громадянським суспільством».

На основі аналізу зібраних джерел з'ясовано, що попри зростання інтересу до цієї проблеми невирішеними залишаються питання забезпечення наступності, системності й доступності соціогуманітарної освіти в Україні.

Мета статті – висвітлення ролі соціогуманітарної освіти в Україні як інструменту передачі громадянам об'єктивної інформації про демократичні цінності, символи, інституції та обґрунтування її значення для зміцнення демократії в усьому світі.

Виклад основного матеріалу. В основу теоретичного обґрунтування визначеної нами гіпотези ми закладаємо поняття «гуманізм», сформульоване Міжнародним гуманістичним та етичним союзом в Амстердамській декларації (1952). Воно тлумачиться як демократичний та етичний світогляд, що визначає право і обов'язок людей «давати сенс і форму власному життю» (Amsterdam Declaration, 1952). Етичний гуманізм називає тоталітарними будь-які спроби здобути негайні вигоди за рахунок людських цінностей. На думку представників цього світоглядного напрямку, «гуманістична позиція є невіддільною від ідей демократії та наукової раціональності», оскільки обстоює ідею здатності людини свідомо і відповідально створювати смисли як у пізнанні, так і в політичному житті (Amsterdam Declaration, 1952: 11).

Визначена в Амстердамській декларації ціль етичного гуманізму (давати людям у найпростіших термінах зрозуміти, що це для них означає і до чого зобов'язує) по суті може визнаватися і метою соціогуманітарної освіти – готувати здобувачів освіти до здійснення постійного свідомого і відповідального вибору в умовах демократії. З позицій етичного гуманізму основу демократії становлять активні, поінформовані громадяни – особи, здатні до критичного мислення, розуміння демократичних процедур та відповідальної участі в громадському житті. Соціогуманітарна освіта виховує ці якості, формуючи громадян, які адек-

ватно розуміють найважливіші демократичні символи (мова, прапор, конституція), цінності (гідність, свобода, рівність, верховенство права), застосовують навички критичного мислення (для захисту від маніпуляцій і дезінформації); знають важливі демократичні процедури (голосування, дебати, громадянська ініціатива). Як свідчить історія, соціогуманітарне знання є потужним інструментом формування державної ідеології (системи концептуально оформлених ідей, переконань, цінностей, установок, гасел, програм), а соціогуманітарна освіта – найбільш дієвим механізмом забезпечення впливу цієї ідеології на формування свідомості народів. Однак гарантувати масовість та ефективність цього впливу соціогуманітарна освіта може лише за умови формування в державі послідовної освітньої політики й ретельного забезпечення системності й неперервності соціогуманітарного знання.

У демократичних країнах та авторитарних і тоталітарних державах існують суттєві відмінності у способах трансляції в суспільство соціогуманітарного знання. Демократична держава базується на **демократичних цінностях**, що передбачають реальну владу народу у виборі напрямів розвитку своєї держави. Оскільки успішність такого вибору залежить від якості знань громадян про людину, суспільство й державу, місією **демократичних інститутів** у кожній демократичній країні є якісна підготовка громадян до усвідомленого вибору (знання конституції, розуміння можливостей демократії, критичність мислення тощо). Відтак будь-які згортання демократичних прав і обмеження свобод варто розглядати як безпосередню загрозу демократії.

Еліти авторитарних і тоталітарних держав для збереження влади і контролю над суспільною свідомістю одночасно використовують гуманітарні науки (засобами гуманітарного знання виправдовують державну ідеологію), соціогуманітарну освіту (діє на свідомість людей через підконтрольну державі систему освіти) і пропаганду (трансляє необхідні ідеологічні наративи через залежні від влади засоби масової інформації). Успішність цих впливів напряму корелює з низьким рівнем критичності мислення і фрагментарністю соціогуманітарних знань населення. Тобто держава монополізує право на формування змісту соціогуманітарної освіти та вибір граничного рівня самосвідомості і критичності свого потенційного електорату.

Це яскраво ілюструвала історія радянського союзу і нині демонструє історія сучасної росії, де забезпечено неперервність ідеологізації соціо-

гуманітарної освіти росіян на всіх етапах їх соціального становлення – від родини до трудового колективу. Так, за допомогою соціогуманітарної освіти і пропаганди радянські й російські еліти створювали ідеологічні міфи, якими маскували справні причини своєї агресії проти сусідніх держав, називаючи спровоковані і розпочаті конфлікти «наданням допомоги», «звільненням», «відновленням конституційного порядку» тощо (Український Інститут національної пам'яті, 2025). Сучасний кремлівський режим намагається виправдати вторгнення в Україну низкою сфальсифікованих історичних і геополітичних аргументів, серед яких: прагнення захистити людей в Україні від знущань і геноциду, знищити в Україні нацистів, відновити врятовані республіки в кордонах 2014 р., запобігти світовій війні тощо. Цими гаслами офіційна російська ідеологічна доктрина маскує справжню мету своєї багатовекторної «гібридної політики», що насправді спрямовується проти України, Європи й НАТО (Єршов, 2025: 3). Аналіз цих векторів свідчить про те, що території й ресурси України не є основною ціллю агресора. Свою військову й ідеологічну міць він спрямовує проти всього демократичного світу та системи його цінностей. Російська ідеологема відкрито визначає цю війну як «екзистенційну конфронтацію з колективним Заходом», а Україну вважає лише полем своєї битви із ним. Водночас чимало світових інституції підігрують російській пропаганді, називаючи цю війну «конфліктом» (Калашнікова, & Оржель, ред., 2023: 112–113). За таких геополітичних умов Україна мала би посилити увагу до соціогуманітарної освіти своїх громадян. Однак натомість – припустилася низки стратегічних помилок, які змінили не лише архітектуру безпеки Європи, але й уплинули на геополітику значної частини світу. Аналіз причин ціннісних трансформацій світової геополітики доводить, що російська агресія проти України стала можливою, з одного боку, через неготовність демократичних країн світу захищати демократичні цінності поза межами своїх кордонів, а з іншого, – через нездатність української держави та її еліт оцінити стратегічне значення соціогуманітарної освіти. Ця освіта опинилася в умовах маргіналізації, що не дало змоги сформувати у критичної більшості громадян здатність бачити екзистенційні загрози і протистояти їм.

З огляду на це, варто звернути увагу на існування певного зв'язку між стійкістю держави та **якістю трансляції суспільству символів** її національної культури, одним із яких є мова. Зосередимося на геополітичному та мілітарному кон-

текстах трансляції феномена «мова» як символу державності.

Особливістю постколоніальної свідомості українців тривалий час було толерантне ставлення до російської мови. За результатами перепису 2001 р. було сформовано мовну карту України, де позначено Крим і східні області, як регіони з домінуванням частки російськомовного населення. Зважаючи на історію російсько-українських стосунків, така «мовна» статистика мала би привернути увагу держави до соціогуманітарної політики. Однак мовна політика України в цей період не змінилася: викладання в державних освітніх закладах залишалося здебільшого російськомовним; поняття «мова» як міждисциплінарний феномен у більшості закладів вищої освіти розглядалося лише в контексті вивчення необов'язкових дисциплін (якщо їх студенти обирали); мовною просвітою дорослого населення займалися політично заангажовані мас-медіа. Крім того, російськомовна експансія здійснювалася за підтримки «заохочених» кремлем представників української еліти (політичної, наукової, мистецької, спортивної, релігійної). Така «мовна політика» не сприяла захисту свідомості російськомовних українських громадян від організованих кремлем практично безперешкодних інформаційних атак і маніпуляцій. Саме тому у 2014 р. зрусіфікований і зомбований ідеями «руського міра» електорат Криму і Сходу став свого роду «троянським конем», що впустив в Україну війну. А повномасштабний наступ російської армії на Україну у 2022 р. і штурм української столиці розпочався з території так само тотально зрусіфікованої сусідньої Білорусі.

Отже, державна освітня політика в Україні не забезпечила умов для усвідомлення усіма українськими громадянами екзистенційного значення такого символу, яким є мова. Натомість проросійські політичні сили в Україні свій нерозвинений електорат активно використовували для розколювання суспільства за мовною ознакою. І це ще довго буде загрозою для всіх пострадянських країн, оскільки в ідеологемі сучасного кремля російська мова і культура залишаються шовіністичними мітками розповзання «руського міра».

Маємо визнати, що у зміцненні стійкості демократії непересічною має також бути **роль наукових і освітніх інституцій**. Процес становлення соціогуманітарної освіти в Україні пройшов тернистий шлях постколоніальної країни. Історичний досвід функціонування Академії педагогічних наук СРСР як ідеологічної зброї, підкреслює небезпеку використання науки та освіти для маніпулювання громадською свідомістю. Радянська педагогіка

була наскрізь пронизана тоталітарною ідеологією, замаскованою ідеями на кшталт «демократичного централізму» та «колективізму». На противагу цьому, українські наукові й освітні інституції мають утверджувати принципи академічної свободи, об'єктивності, критичного аналізу та плюралізму думок, щоб не допустити повторення минулих помилок та забезпечити розвиток справжньої демократії. Вивчення власної історії та формування національної ідентичності є критично важливим і має відбуватися об'єктивно й неупереджено.

За результатами соціологічного дослідження (2018) Швейцарсько-українського проєкту з розвитку громадянських компетенцій в Україні (DOCCU), третина вчителів не включали громадянську освіту до своєї діяльності, вважаючи це завданням інших. Це свідчило про те, що соціогуманітарна освіта в Україні не завжди мала демократичний зміст. Лише на початку 2000-х років (Петрушенко, Кривонос, 2024) в систему середньої освіти України було введено окрему дисципліну «Громадянська освіта», що спрямовувалася на ознайомлення учнів із правами і обов'язками громадян. Українська система отримала доступ до європейських практик підготовки дітей і молоді до життя в демократичному суспільстві (Живемо в демократії, 2016). Проте навіть на початку 2022 р., як свідчать результати дослідження, проведеного за сприяння USAID, 58% опитаних громадян України все ще віддавали перевагу «сильному лідеру» над демократичними інститутами, що підкреслює крихкість демократичних норм без системної безперервної громадянської освіти (Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни, 2022: сл. 6; Брік, 2022).

Реалізовані у воєнний час програми громадянської освіти помітно покращили розуміння українцями феномена «демократія». За результатами дослідження (2022) Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), 82% студентів університетів, які пройшли курс «Демократія: від теорії до практики», повідомили про позитивні зміни у своєму розумінні демократії (IFES, 2022). На тлі війни громадянська освіта стала інструментом національної безпеки й оборони, збереження цілісності держави, забезпечення виживання та перемоги у війні, захисту прав людини й демократії у воєнний час, забезпечення довгострокового миру і повного відновлення України та її європейської інтеграції (Петрушенко, Кривонос, 2024). Отже, в умовах постійних загроз наукові й освітні інституції мають забезпечити системність, безперервність та адекватну змістовність підготовки молоді до життя в демократичному суспільстві.

У цьому контексті важливо також звернути особливу увагу на *роль національних еліт*. Освітяни, науковці, політики, мистецькі і спортивні лідери несуть відповідальність за впровадження демократичних цінностей в освіту. Їхні зусилля наповнюють змістом освітні програми, що забезпечують акцент на правах, процедурних знаннях та громадянській відповідальності; розвивають критичне мислення; формують символічну культуру, що зміцнює національні наративи, засновані на демократичній ідентичності. Там, де соціогуманітарна освіта ослаблена, виникають симулякри демократії. Наприклад, така процедура як голосування, може зберігатися, але громадяни не мають внутрішньої готовності до свідомої і відповідальної в ній участі. Незнання основних демократичних цінностей і нездатність критично аналізувати ідеї призводять до ерозії в суспільній сфері, що може підштовхнути демократії до автократії, оскільки громадяни віддають перевагу простим рішенням або сильним лідерам, а не обговоренню питань. Навіть на початку 2022 р., як свідчать результати опитування, проведеного за сприяння USAID, 58% респондентів все ще віддавали перевагу «сильному лідеру» над демократичними інститутами (Демократія, права і свободи громадян..., 2022), що підкреслює крихкість демократичних норм без системної безперервної громадянської освіти.

Такі сценарії, як виявилось, можливі навіть у дуже старих демократіях, як от: Угорщина, Словаччина, твердиня демократії у світі – США. Нині лідери цих країн ситуативні економічні інтереси ставлять вище захисту демократичних і загальнолюдських цінностей, що виявляється не через солідарність з усіма демократичними державами задля перемоги справедливості й демократії, а через політику «умиротворення агресора». Кожен із цих лідерів – носій певної системи цінностей і соціогуманітарних знань, здобутих свого часу в певній системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Низький рівень соціогуманітарної освіти або меркантильність ціннісних систем керівників демократичних держав у поєднанні з соціогуманітарним невіглаством певних верств населення цілком очевидно можуть поставити під загрозу існування демократії в усьому світі. А доки цивілізація усвідомлює наслідки своєї толерантності до розвитку авторитаризму в економічно розвинених і ядерних державах світу, еліти і громадяни кожної країни, територія чи історія яких перебувають у полі інтересів більш сильної та агресивної держави, мають усвідомити велике значення доленосної ролі соціогуманітарної науки та освіти (Єршов, 2025).

Отже, можна вважати, що трансляція в суспільство соціогуманітарного знання є важливим індикатором його демократичної стійкості. У контексті порівняльного аналізу демократичних і авторитарних/тоталітарних режимів соціогуманітарна освіта постає не лише як інструмент формування знань, а як маркер політичної культури, ідеологічної відкритості та інституційної автономії. Таблиця 1 демонструє системні відмінності у трансляції соціогуманітарного знання, які корелюють із рівнем демократичної стійкості суспільства. Ці параметри можуть бути використані для визначення вектору підготовки громадян до життя в певній системі соціально-політичних координат та оцінювання демократичної стійкості освітніх систем.

Ідеологічна основа соціогуманітарної освіти в демократичних країнах ґрунтується на плюралізмі, що забезпечує відкритість до різних інтерпретацій, сприяє розвитку критичного мислення та громадянської участі. Натомість авторитарні режими використовують освіту як засіб ідео-

логічного контролю, нав'язуючи монополію на «істину» та формуючи лояльність до влади.

Зміст і структура знання в демократичних системах характеризуються академічною свободою, відкритістю до «незручних» тем, дискусійністю в інтерпретації історичних подій. Це створює умови для осмислення суспільних процесів, формування рефлексивного громадянина. У протилежному випадку – обмеження тематичного поля, героїзація влади й цензура – призводять до інтелектуальної ізоляції і втрати здатності громадян до суспільної критики.

Інституційна автономія є ключовим чинником демократичної стійкості. Університети в демократичних країнах функціонують як центри інновацій і критичного мислення, мають законодавчо гарантовану академічну свободу та активно взаємодіють із громадянським суспільством. У авторитарних режимах вони перетворюються на інститути ідеологічної дисципліни, залежні від політичної влади, з маргіналізованим громадянським впливом.

Канали трансляції знань – медіа, освітні платформи, публічні дискусії – у демократичних умо-

Таблиця 1

Особливості трансляції в суспільство соціогуманітарного знання

Критерії	Показник	Форма виявлення	
		Демократичні країни	Авторитарні/тоталітарні держави
Ідеологічна основа трансляції соціогуманітарного знання	Ідеологічна спрямованість	Плюралізм, відкритість до різних поглядів	Монополія на «істину», ідеологічна цензура
	Цілі соціогуманітарної освіти	Критичне мислення, громадянська участь	Лояльність до режиму, формування «правильного» світогляду
Зміст і структура соціогуманітарного знання	Вибір тем і дисциплін	Відкритий, академічна свобода	Обмежений, контроль над «небажаними» темами
	Інтерпретація історичних подій	Багатоголосся, дискусійність	Ретушування історії, героїзація влади
	Роль гуманітарних наук	Засіб осмислення суспільних процесів	Інструмент ідеологічного впливу
Роль інституційної автономії у трансляції соціогуманітарних знань	Академічна свобода	Гарантована законодавчо	Обмежена, залежність від політичної влади
	Роль університетів	Центри формування критичного мислення та інновацій	Інститути ідеологічної дисципліни
	Вплив громадянського суспільства	Активна участь у формуванні освітньої політики	Маргіналізація або репресії
Канали трансляції соціогуманітарних знань	Засоби масової інформації	Плюралізм, незалежність	Пропаганда, цензура
	Освітні платформи	Відкритий доступ, міжнародна інтеграція	Контрольований контент, ізоляція
	Публічні дискусії	Дебати, форуми, конференції	Одностороння комунікація, заборона критики
Роль особистості у процесі трансляції соціогуманітарних знань	Студент/громадянин	Активний учасник, суб'єкт знання	Пасивний реципієнт, об'єкт впливу
	Викладач/інтелектуал	Незалежний мислитель, критик	Рупор ідеології, підконтрольний агент

вах забезпечують плюралізм, відкритий доступ і міжнародну інтеграцію. Це сприяє формуванню горизонтальних зв'язків, обміну ідеями та розвитку критичної публічної сфери. Авторитарні моделі натомість демонструють контрольований контент, цензуру та односторонню комунікацію, що обмежує суспільний діалог.

Роль особистості у процесі трансляції знань також є показовою. Демократична освіта визнає студента і викладача як суб'єктів знання – активних учасників дискурсу, здатних до критики та самостійного мислення. У авторитарних системах вони зводяться до об'єктів впливу, рупорів ідеології, позбавлених автономії.

Таким чином, характер трансляції соціогуманітарного знання є не лише освітнім, а й політичним показником. Його відкритість, плюралізм і автономія прямо впливають на здатність суспільства до демократичного розвитку, критичної рефлексії та громадянської участі. Відповідно, соціогуманітарна освіта постає як стратегічний ресурс стійкості демократії – її інтелектуальний фундамент і механізм самозахисту.

Забезпечення якості соціогуманітарної освіти в умовах війни та відновлення полягає в:

- активації ролі національної ідентичності (освітні програми повинні містити інструменти формування розуміння української історії, культури, мови та цінностей, що є фундаментом стійкості нації);
- розвитку критичного мислення та медіаграмотності (у сучасному інформаційному просторі, наповненому пропагандою та фейками, інституції повинні формувати у молоді практичні вміння аналізувати інформацію, розрізняти факти від маніпуляцій, формувати власну обґрунтовану думку);
- вихованні громадянської відповідальності та активності (соціогуманітарна освіта має формувати готовність молоді до активної участі у суспільному житті, волонтерській діяльності, будові країни, розбудові демократичних інститутів);
- психологічній та соціальній адаптації (освітні заклади повинні надавати психологічну підтримку, сприяти соціальній реінтеграції, розвитку емпатії та навичок взаємодії у суспільстві, що переживає травматичний досвід);
- науково-методичному супроводі (наукові інституції мають розробляти нові методики, під-

ручники, програми підвищення кваліфікації для педагогів, адаптовані до викликів часу, забезпечуючи високий науковий і методологічний рівень соціогуманітарної освіти).

Висновки. Соціогуманітарна освіта є стратегічним механізмом трансляції в суспільство об'єктивних значень демократичних цінностей – таких як гідність, свобода, рівність, верховенство права. Вона формує здатність громадян до критичного мислення, рефлексії, участі в суспільному житті, а також забезпечує інституційну легітимність демократії. У демократичних країнах трансляція соціогуманітарного знання ґрунтується на принципах відкритості, плюралізму, академічної свободи та громадянської участі. Це створює умови для формування автономної особистості, здатної до осмислення суспільних процесів і захисту демократичних норм. Натомість у авторитарних і тоталітарних державах соціогуманітарна освіта використовується як інструмент ідеологічного контролю, що пригнічує критичне мислення, маргіналізує громадянське суспільство і транслює викривлені значення демократичних понять. Отже, характер трансляції соціогуманітарного знання є індикатором обраного політичними елітами ідеологічного орієнтиру розвитку держави. Відкритість і об'єктивність такої трансляції безпосередньо впливають на здатність суспільства до демократичного розвитку. Тому соціогуманітарна освіта має розглядатися як кровоносна система демократії – її інтелектуальний фундамент, механізм самозахисту і джерело стійкості суспільства і держави.

Сучасні еліти в Україні повинні надати пріоритет соціогуманітарній освіті, інтегрувати демократичні цінності в освітні програми, підтримувати інклюзивні педагогічні методи та забезпечити безперервність трансляції знань у формальній, неформальній і інформальній освіті. Наукові й освітні інституції під час війни та повоєнного відновлення мають стати провідниками якісної соціогуманітарної освіти, яка не просто транслює знання, а активно формує свідомих, критично мислячих, відповідальних громадян, здатних будувати сильну демократичну Україну, вільну від ідеологічного тиску минулого. Це – стратегічна інвестиція у майбутнє країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв О.І. Гуманітарна науки і гуманітаристика. Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. 2014. Вип. 22, 24 (2). С. 9–14.
2. Брік Т. «Залізо» чи м'яка сила. Що обирають українці: сильного лідера чи демократичні інституції? ZABORONA (2022, 29 August). https://zaborona.com/en/what-do-ukrainians-choose-a-strong-leader-or-democratic-institutions-the-timofy-bricks-column/?utm_source=chatgpt.com

3. Возний І. П. Гуманітарні науки в світлі сучасних викликів. *Грааль науки*. 2024. Вип. 39. С. 540-544. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.05.2024.081>
4. Гулай В. В., Кириленко О. М., Палагута В. І., Павлюх М. В., Ткаченко С. Є., Требін М. П., Файник А. А., Цвіркун Ю. В., Шевчук М. О., Щеглов А. Ю. Сучасна гуманітаристика: актуальні питання та перспективи розвитку: монографія. Харків: Право, 2025. 226 с. <https://doi.org/10.31359/9786178602369>
5. Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни. *KIIS. Опора. USAID* (2022, липень). <https://surli.cc/dsrrmb> Сл.6.
6. Єршов М.-О. Геополітичні наслідки маргіналізації соціогуманітарної освіти в Україні: Наукова доповідь на вебінарі «Інновації у психолого-педагогічній підготовці майбутніх педагогів: зміст, технології, ресурси» у межах Міжнародної виставки «Освіта та кар'єра – 2025», 11 квітня 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Вип. 7(1), С. 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7125>
7. Єршова Л. М. Витоки великороського шовінізму. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132><https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/261/316>
8. Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX–початок XX століття). Житомир: Євенок, 2015. 642 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705511>
9. Живемо в демократії: плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвіт. навч. закл./ Р. Голлоб, Т. Хаддлестон, П. Крапф та ін. ; пер. з англ., наук. редагування та адапт. О. В. Овчарук; заг. ред. : Р. Голлоб, П. Крапф ; заг. ред. укр. версії : Н. Г. Протасова. 3-тє вид. Київ: Основа, 2016. Т.3. 212 с. <https://www.living-democracy.com/pdf/uk/V3/V03.pdf>
10. Петренко Л. М. Актуалітети викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2024. Вип. 2. С. 12–17. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-12-17>
11. Рожанська Н. В. Соціально-гуманітарна освіта як чинник демократизації українського суспільства: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харків. нац. ун-т внутр. Справ; Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Харків, 2012. 20 с.
12. Снітковська О. Зарубіжний досвід формування та виховання особистості здобувача вищої освіти в дослідженнях українських компаративістів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86. Том.3. С. 302–307. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-3-45>
13. Як радянська / російська пропаганда називала війни. Український інститут національної пам'яті. 2025. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/viyskovi-konflikty-za-uchastyu-srsr-rf-ta-yak-yih-nazyvala-radyanska-rosiyska-propaganda>
14. Amsterdam Declaration. Humanists International, World Humanist Congress, Amsterdam, Netherlands, 2025. <https://humanists.international/policy/amsterdam-declaration-1952/>
15. Dewey, J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The MacMillan Company, 1916. 434 p. <https://www.gutenberg.org/ebooks/852>
16. International Foundation for Electoral Systems (IFES) (2022, 05 August). Громадянська освіта у воєнний час. <https://www.ifesukraine.org/en/activity/democratic-elections/gromadyanska-osvita-v-chasy-vijny/>
17. Mielkov, Yu., Tolstoukhov, A., Parapan, I. *The Many-Faced Democracy*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2016. <https://www.amazon.com/Many-faced-Democracy-Iurii-Mielkov/dp/3659887870> С. 11.
18. Not for Profit. *The New Yorker* 100 (2010, 19 Juli). https://www.newyorker.com/magazine/2010/07/26/not-for-profit?utm_source=chatgpt.com
19. Petrushenko Y., Kryvonos A. Citizenship education in Ukraine. *Eence* (2024, 09 September). https://eence.eu/countries-profile/citizenship-education-in-ukraine/?utm_source=chatgpt.com

REFERENCES

1. Afanasiev O.I. (2014). Humanitarna nauky i humanitarystyka [Humanities and humanities]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Filosofiya*. 22. 24 (2). 9–14. [in Ukrainian].
2. Brik T. (2022, 29 August). «Zalizo» chy miaki syla. Shcho obyraiut ukraintsi: sylnoho lidera chy demokratychni instytutsii? [“Iron” or soft power. What do Ukrainians choose: a strong leader or democratic institutions?] *ZABORONA*. https://zaborona.com/en/what-do-ukrainians-choose-a-strong-leader-or-democratic-institutions-the-timofiy-bricks-column/?utm_source=chatgpt.com. [in Ukrainian].
3. Voznyi I. P. (2024). Humanitarni nauky v svitli suchasnykh vyklykiv [Humanities in the light of modern challenges]. *Hraal nauky*. 39. 540-544. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.05.2024.081>. [in Ukrainian].
4. Hulai V. V., Kyrlyenko O. M., Palahuta V. I., Pavliukh M. V., Tkachenko S. Ie., Trebin M. P., Fainyk A. A., Tsvirkun, Yu. V., Shevchuk M. O., & Shehehlov A. Iu. (2025). Suchasna humanitarystyka: aktualni pytannia ta perspektyvy rozvytku : monohrafiia [Modern Humanities: Current Issues and Prospects for Development: Monograph]. Kharkiv : Pravo. <https://doi.org/10.31359/9786178602369>
5. Demokratiia, prava i svobody hromadian ta mediaspozhyvannia v umovakh viiny [Democracy, citizens' rights and freedoms, and media consumption in wartime]. *KIIS. Opora. USAID* (2022, lypen). Sl.6. <https://surli.cc/dsrrmb> [in Ukrainian].
6. Yershov M.-O. (2025). Heopolitychni naslidky marhinalizatsii sotsiohumanitarnoi osvity v Ukraini: Naukova dopovid na vebinari «Innovatsii u psykhologo-pedahohichnii pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv: zmist, tekhnolohii, resursy» u mezhakh Mizhnarodnoi vystavky «Osvita ta kariera – 2025», 11 kvitnia 2025 r. [Geopolitical consequences of the marginalization of social and humanitarian education in Ukraine: Scientific report at the webinar “Innovations in the

psychological and pedagogical training of future teachers: content, technologies, resources” within the framework of the International Exhibition “Education and Career – 2025”, April 11, 2025]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 7(1). 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7125> [in Ukrainian].

7. Yershova L. M. (2022). Vytoky velykoroskoho shovinizmu [The origins of Great Russian chauvinism]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132><https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/261/316> [in Ukrainian].

8. Yershova L. (2015). Transformatsiia vykhovnoho idealu u vitchyzniani pedahohichnii teorii i praktytsi (XIX–pochatok XXI stolittia) [Transformation of the educational ideal in the native pedagogical theory and practice (XIX – the beginning of XX century)]. Zhytomyr: Yevenok. [in Ukrainian].

9. Zhyvemo v demokracji: plany urokiv z pytan osvity dlia demokratychnoho hromadianstva ta osvity z prav liudyny dlia zahalnoosvit. navch. zakl. (2016). [Living in a Democracy: Lesson Plans for Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education in General Education Institutions]. In R. Hollob, T. Khaddleston, P. Krapf ta in. ; per. z anhl., nauk. redahuvannia ta adapt. O. V. Ovcharuk; zah. red. : R. Hollob, P. Krapf; zah. red. ukr. versii : N. H. Protasova. 3-tie vyd. Kyiv: Osnova. T. 3. <https://www.living-democracy.com/pdf/uk/V3/V03.pdf>. [in Ukrainian].

10. Petrenko L. M. (2024). Aktuality vykladannia psykhologo-pedahohichnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoi osvity [Current issues in teaching psychological and pedagogical disciplines in higher education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii «Pedahohichni nauky»*. 2. 12-17. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-12-17/>. [in Ukrainian].

11. Rozhanska N. V. (2012). Sotsialno-humanitarna osvita yak chynnyk demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva: referat na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata sotsiologichnykh nauk. [Social and humanitarian education as a factor in the democratization of Ukrainian society: abstract for the degree of Candidate of Sociological Sciences]. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs; Petro Mohyla Black Sea State University. [in Ukrainian].

12. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty [Ukrainian Institute of National Remembrance]. (2025). Yak radianska / rosiiska propahanda nazyvala viiny [ow Soviet/Russian propaganda referred to wars], from: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/viyskovi-konflikty-za-uchastyu-srsr-rf-ta-yak-yih-nazyvala-radyanska-rosiyska-propaganda>. [in Ukrainian].

13. Snitkovska, O. (2025). Zarubizhnyi dosvid formuvannia ta vykhovannia osobystosti здобувача вищої освіти в дослідженнях українських компаративістів [Foreign experience of formation and education of higher education student's personality in research by ukrainian comparativists]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 86 (3). 302-307. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-3-45>. [in Ukrainian].

14. Amsterdam Declaration (1952). Humanists International, World Humanist Congress, Amsterdam, Netherlands, 2025. <https://humanists.international/policy/amsterdam-declaration-1952/>.

15. International Foundation for Electoral Systems (IFES) (2022, 05 August). Громадянська освіта у воєнний час. <https://www.ifesukraine.org/en/activity/democratic-elections/gromadyanska-osvita-v-chasy-vijny/>.

16. Dewey J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The MacMillan Company/ <https://www.gutenberg.org/ebooks/852>.

17. Mielkov Yu., Tolstoukhov A., & Parapan I. (2016). *The Many-Faced Democracy*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 11. <https://www.amazon.com/Many-faced-Democracy-Iurii-Mielkov/dp/3659887870>.

18. Not for Profit (2010, 19 Juli). The New Yorker 100 https://www.newyorker.com/magazine/2010/07/26/not-for-profit?utm_source=chatgpt.com.

19. Petrushenko Y., & Kryvonos A. (2024, 09 September). Citizenship education in Ukraine. Eence. https://eence.eu/countries-profile/citizenship-education-in-ukraine/?utm_source=chatgpt.com.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025